

Лілія Качуріна

ФІЛОСОФІЯ ТА ЕМПІРИЧНІ НАУКИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ, СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

У статті досліджуються взаємозв'язки між філософією та емпіричними науками, а також виявляються спільні та відмінні риси між ними. Наголошується на наявності тісного взаємозв'язку між філософією та емпіричними науками, що носить дифузний характер. Цей взаємозв'язок зумовлений роллю філософії у науковому світі, яка полягає у первинній розробці методологічного наукового апарату та постачанні ідей, а також у тлумаченні та популяризації результатів наукових емпіричних досліджень.

Ключові слова: філософія, філософія науки, наука, емпіричні науки, наукове пізнання.

L. Kachurina. Philosophy and empirical sciences: interrelationships, characteristic and distinguishing features

The article examines interrelationships between philosophy and empirical sciences; also the aim of this article is to illuminate characteristic and distinguishing features for them. The author states that interrelationship is obvious and interpenetrative. This interrelationship based on philosophy's role in science world, which lie into initial scientific instrument design and ideas providing, as well as into interpretation and popularization of empirical investigations.

Keywords: philosophy, philosophy of science, science, empirical science, scientific cognition.

Л. Качуріна. Философия и эмпирические науки: взаимосвязи, общие и различительные черты

В статье исследуются взаимосвязи между философией и эмпирическими науками, а также выявляются общие и различительные черты между ними. Настаивается на наличии тесной взаимосвязи между философией и эмпирическими науками, которая носит диффузный характер. Данная взаимосвязь обусловлена ролью философии в научном мире, которая заключается в первичной разработке методологического научного аппарата и предоставлении идей, а также в тол-

кованих и популяризации результатов научных эмпирических исследований.

Ключевые слова: *філософія, філософія науки, наука, эмпирические науки, научное познание.*

Філософію часто називають матір'ю усіх наук, порівнюючи її з корінням дерева, від якого наче гілля відростають та розгалужуються різні галузі знань. Таке порівняння дає зрозуміти, що філософія є не лише поєднувальною ланкою між різними науковими сферами, але, й разом з тим живильним, в першу чергу ідейним, джерелом для всіх наук.

Історія філософії докладно пояснює, як філософська наука отримала таке високе материнське звання. Філософія, за одними даними, виникла приблизно в середині першого тисячоліття до нашої ери [6, с. 1]. За іншими – філософія є ровесницею міфології, а отже, розвинулась близько двох з половиною тисяч років тому або, щобільше, є ровесницею самого людства, адже потреба у самопоясненні навколишнього світу у людини була початково, оскільки людський розум був наділений механізмом мислення від самого початку [5, с. 17].

Перші філософи були, так би мовити, універсалами і досліджували різні сфери з однаковою цікавістю. Вони не відокремлювали у своїх дослідженнях природу і людину, космос і життя суспільства. Звісно, значна частина їх досліджень була теоретичною, але саме їх ідейні надбання з часом лягли в основу природничих наук і дали потужній поштовх розвитку астрономії, механіці, медицині та іншим наукам [6, с. 1]. Крім того, варто зазначити, що філософи не лише постачали ідеї для наукових досліджень, але й пропагували розвиток наукової думки як такої. Так, Кант був одним із перших філософів, що зазначив виключно велику роль наукового світогляду у пізнанні світу [1, с. 58].

У масовій свідомості, однак, “філософія сьогодні нерідко постає чимось доволі далеким від реального життя” [3, с. 9]. Разом з тим деякі всесвітньо відомі вчені доволі різко критикують материнський статус філософії щодо інших наук, заявляючи, що корисність філософських надбань, особливо для точних наук, є дуже сумнівною. Так, Річард Фейнман стверджує, що філософія на стільки ж корисна для науковців, на скільки орнітологія корисна для пташок [11, с. 30]. Стівен Вейнберг, лауреат Нобелівської премії з фізики, також поділяє подібний скептицизм щодо місця

філософії у системі наукових знань. Свої скептичні погляди він опублікував у 1992 році в есе “Проти Філософії”.

Крім того, ситуація складається так, що навіть у філософському колі є постаті, такі як автори книги “Філософія: Підручник” І. В. Бичко, В. Г. Бойченко, Табачковський та ін., які стверджують, що “універсальність” філософії щодо інших галузей знання (ідея філософії, як “цариці наук”), неосязності та безмежності її предмета є ілюзією [5, с. 19].

Наявність такої дискусії у науковому світі, безперечно вимагає більш детального вивчення взаємозв'язків між філософією та емпіричними науками.

Спільне між філософією та емпіричними і прикладними науками описано у такому розділі філософії, як філософія науки. Цей розділ філософії перевіряє фундаментальні положення, методи, результати (продукти) наукової діяльності та їх використання. Філософія науки включає в себе такі теми, як:

- походження та природа наукової мови (терміни, концепції, твердження, закони, теорії, пояснення, прогнози);
- аргументованість наукової мови (визначення, значення);
- природа наукових методів;
- природа наукового обґрунтування;
- моделі наукової діяльності.

В. С. Салмон, у “Снах відомих фізиків: вибачення у філософії науки” (1998 р.) подає власне бачення того, що отримала емпірична та прикладна наука у спадок від філософії. Отже, він стверджує, що науковий світ завдяки розвитку філософії отримав такі засоби, як філософський та концептуальний аналіз, логічний аналіз та логічний аналіз мови, епістемологію [11, с. 33].

Водночас представники емпіричних та прикладних наук, критикуючи філософію, наголошують на таких відмінностях між наукою та філософією та іншими науковими дисциплінами, що були представлені Томасом Перну в одній з його статей. По-перше, “значна частина філософії, від епістемології та логіки до етики, ґрунтується на ідеалістичному сприйнятті світу та речей, замість того, щоб як емпіричні та прикладні науки описувати актуальні факти” [11, с. 32] Тобто науковці зазначають, що значна частина філософії має нормативну проблему, оскільки для науковців ідеал не може бути об'єктивним, а отже, і реалістичним.

Другим чинником, що, на думку науковців, утворює прірву між емпіричними та прикладними науками і філософією, є теоретич-

на складність “Важливого внеску” з якою зіштовхується філософ. Наявність такої складності ставить під сумнів проблему “семантичного скептицизму”, що, своєю чергою, торкається і ролі філософії у концептуальному аналізі. Також ці науковці стверджують, що чистому філософському концептуальному аналізу немає місця на передовій лінії емпіричних та прикладних наук.

Філософи ж, презентуючи свій погляд на цю суперечку, теж наводять відмінності між філософією та емпіричними і прикладними науками. Звісно, що відмінності, на які вказують філософи, демонструють недосконалість емпіричних і прикладних дисциплін. Огляд цих аргументів наведено нижче.

Порівнюючи емпіричні науки та філософію, можна застосувати чинник часу, і дійти висновку, що емпіричні науки належать до категорії вичерпних, тобто таких, що можуть бути повністю дослідженими і укомплектованими відкриттями у певний проміжок часу, тобто одного дня їх розвиток припиниться, і вони будуть лише транслювати усе те, що було напрацьовано до цього часу. Філософія ж вічна, оскільки існуватиме доти, доки не зникне саме життя.

“Філософська думка – це думка про вічне” [2, с. 11] Отже, філософія не лише вічна сама по собі, але разом з тим вона переймається питаннями вічності. Концентрація на вічних питаннях довгий час була суттєвою відмінністю філософії від емпіричних наук, але тепер навіть вони починають перейматись такими питаннями, як, наприклад, вічність життя, збереження свідомості після смерті фізичного тіла [8, с. 3] і т. ін., даючи відповіді на ці питання, використовуючи суто свою науково-теоретичну базу.

Історичне буття філософії, на відміну від емпіричних та прикладних наук, подвійне. Воно включає у себе як розвиток і накопичення знань, а також наслідування попередніх знань та досвіду прийдешніми поколіннями, так і як цінностно-особистісне проявлення духу, як змістожиттєва орієнтація свідомості воно звертається до вічності і тому ні “застаріти”, ні бути заміненим не може. Проте наслідування теоретичної складової філософського знання, на відміну від спеціально-наукового, у зв'язку з багатогранністю і багатозначністю філософських ідей, є більш складним. Багатозначність філософської ідеї дає можливість розвиватись їй не в одному, а в декількох, іноді навіть протилежних напрямках [2, с. 16-17].

Досліджуючи спільне та відмінне у емпіричних науках та філософії, варто повернутись до питання їх ідейного змісту. Тут очевидним є факт, що ідейний зміст емпіричних наук зводиться

до науково-теоретичного, в той час як ідейний зміст філософії є більш широким і складається з науково-теоретичного та духовно-практичного компонентів [2, с. 11].

Ще одна відмінність полягає у використанні так званого “чинника творчості”. Для філософії цей фактор є більш вирішальним, ніж для емпіричних чи прикладних наук, оскільки саме творчий імпульс надає філософу ідею, яку він розвиває і пояснює застосовуючи логіку, діалектику, підводячи під цю ідею обґрунтування та науково-теоретичну базу. Усі подальші дії з розвитку і підтримки ідеї пов’язані з необхідністю донести цю ідею до інших людей.

Емпірична та прикладна наука частіше виходить з логіки, усі ідеї, припущення, що є поштовхом для проведення тих чи інших експериментів, від початку ґрунтуються на певній логіці. Вони є або логічно необхідними, або логічно передбачуваними. Отже, у емпіричних та прикладних науках чинник творчості поступається фактору логічності [2, с. 12].

Процес філософствування, на відміну від процесу наукового дослідження, завжди має бути вільним від будь-якої зовнішньої для нього мети. Філософствування “не може творитись “за замовленням” чи “за наказом”, інакше це вже буде не філософствування, а пропис директивної ідеології” [2, с. 14]. У той час як наука здебільшого діє саме за замовленням. Навіть структура фінансування наукових відкриттів передбачає замовну систему. Є замовник, що обирає сферу для дослідження, і, разом з тим, часто навіть формулює мету дослідження, який наймає для здійснення цієї роботи науковців, які, своєю чергою, так би мовити, отримують “грант” на виконання зазначеної місії.

Ще одна відмінність між філософією та емпіричними і прикладними науками полягає у тому, що філософія як наука може мати національний характер, в той час як уявити собі суто, наприклад, японську фізику, чи суто Литовську біологію – неможливо. Виникнення національних філософій пов’язано з тим, що філософія здатна відобразити не лише думки та погляди на світ однієї людини, але й цілого народу. Таким чином, національна філософія – це те, що виражає душу народу [2, с. 18].

Наука, як і філософія відображає світ у загальних поняттях. Теоретичне обґрунтування ідей однаково необхідне як для філософії так і для будь-якої іншої наукової дисципліни [3, с. 17]. Доволі довго у науковому просторі панувала думка, що “подібно до науки, філософія покладається на розум, але у той самий час, філо-

софські проблеми є такими, що отримати однозначну відповідь на них не можливо” [2, с. 15]. Панування такої думки, мабуть і призвело до того, що деякі науковці почали критикувати філософію та намагались звергнути її з трону матерії наук.

Сьогодні можна припустити, що таке твердження було породжене не скільки недосконалістю або неточністю філософії, скільки недорозвиненістю емпіричних наук, що намагалися повстати проти філософії. Адже сьогодні завдяки стрімкому розвитку наук та технологій людство отримало науку ноетику, яка стрімко вмонтовує найнеймовірніші філософські ідеї у науковий простір.

У більшості випадків емпіричні науки більше не сперечаються з філософією, а знову беруть за основу її ідеї і методи. А також ми бачимо, як деякі науки виводять свою філософську складову у окремі розділи, свідченням чого є поява, наприклад, у психології таких розділів, як філософія когнітивної науки або філософія науки про поведінку [9, с. 216] та [10, с. 137]. Таким чином, сьогодні ми спостерігаємо не лише посилення взаємозв'язку між філософією та емпіричними і прикладними науками, а й певну дифузність між ними.

На цьому етапі очевидно, що емпіричні науки, через свою “відірваність від людських інтересів та репрезентацію “незацікавленого”, “байдужого знання” [3, с. 18], не можуть донести результати своїх відкриттів до людей, оскільки не можуть пояснити їм а ні важливість таких відкриттів, а ні способи їх використання, а ні те, як цілком конкретні цифри (результати), отримані у тому чи іншому експерименті можуть вплинути або впливають на життя людей.

Отже, результати багатьох фундаментальних досліджень залишаються відомими вузькому колу зацікавлених осіб, що так чи інакше пов'язані з вивченням цієї теми, і не виходять за рамки цього кола. Це призводить до того, що, незважаючи на стрімкий науково-технічний прогрес та велику кількість нових вражаючих наукових відкриттів, уявлення людини про себе саму є дещо “застарілим” та неадекватним.

Такий стан речі доводить, що філософія і нині має велике значення для прикладних наук не тільки у методологічному чи ідеологічному контекстах, але також більшою мірою у контексті донесення результатів досліджень до людей, роз'яснення важливості відкриттів і їх впливу на людське життя, а отже, у контексті вмонтування конкретних емпіричних відкриттів, знань у світогляд сучасної людини.

Така функція філософії як науки є цілком природною, адже філософія “обов’язково враховує зацікавленість людини у результатах пізнавальних зусиль, пізнає загальне не просто як єдність дійсного та можливого, але й як бажане (чи не бажане), не тільки суще, а й незалежне” [3, с. 18].

Узагальнюючи все, що було описано вище, можна стверджувати таке: філософія, так само як і емпіричні та прикладні науки, є наукою, яка виникла раніше за більшість емпіричних та прикладних наук. У зв’язку з чим філософія розробила універсальний науковий апарат, який став базовим для емпіричних та прикладних наук, що виникли дещо пізніше. Філософія подарувала іншим наукам не лише методологічну основу, а й стала для них ідейним джерелом. Це пояснює наявність спільних рис між філософією та емпіричними і прикладними науками.

Оцінюючи сьогодні взаємозв’язок між філософією та емпіричними і прикладними науками, можна стверджувати, що він носить дифузний характер. Отже, провести чітку межу між філософією та іншими науками сьогодні неможливо, і це пояснюється не лише тим, що весь науковий світ користується філософською базою, а також однією з головних функцій філософії, яка полягає у поясненні суті явищ, їх впливу одне на одне та на людину, формулюванні людського ставлення до цих явищ.

Емпіричні та прикладні науки є високозацікавленими у тому, щоб філософія пояснювала не лише власні відкриття, а й їхні, оскільки вони конче потребують, щоб їх доробки були донесені до людства, а не були поховані у лабораторіях. Чим наймовірнішими є результати досліджень, тим важче донести їх до людства, пояснивши всі наслідки та перспективи таких відкриттів. Дифузний характер взаємозв’язку також доводиться тим, що емпіричні та прикладні науки сьогодні відкрито визнають свою філософську складову, виводячи її у власний окремий розділ.

Таким чином, критика, що закидалась на адресу філософії представниками емпіричних та прикладних наук, а також, навіть деякими філософами, жодним чином не скасовує значення філософії для наукового світу і взаємозв’язку між філософією та іншими науками.

Література:

1. Жоль К.К., Наука и философия: историко-гносеологический анализ. – К., 2006. – 448 с.: ил. – (Bibliotheca Studiorum). ПП “Медоборы-2006”, 2010.

2. Кант И. Собр. соч. в 6-ти т. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – 510 с.
3. Кононович Л. Г., Медведева Г. И., Философия: учебник для высших учебных заведений. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 1997 – 576 с.
4. Табачковський В. Г., Булатов М. О., Хамітов Н. В., та ін. Філософія: світ людини. Курс лекцій : навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К. : “Либідь”, 2003. – 432 с.
5. Філософія: Підручник / Бичко І. В., Бойченко В. Г., Табачковський та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К. : “Либідь”, 2002. – 408 с.
6. Щербаков Е. Л. Основи філософських знань. Навчальний посібник. Електронна версія 1.04 від 18.01.2003. Доступна за веб-адресою: http://refs.co.ua/77002-Osnovy_filosofskih_znaniy.html.
7. Яшук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2004. – 536 с.
8. Batey V., The scared source: Life, Death and Survival of Consciousness, The institute of Noetic Science Third Annual Conference, The Journal of religion and psychical research, 1995, Vol. 18, January, 3 – 9 pp.
9. Brook A., Introduction: Philosophy in and Philosophy of Cognitive Science, Topics in Cognitive Science Vol 1, 2009. – 216 – 230 pp.
10. Moore J., Philosophy of Science, with special consideration given to behaviorism as the philosophy of the science of behavior, The Psychological Record, Vol. 60, 2010. – 137 – 150 pp.
11. Pernu T.K., Philosophy and the front lien of science, The Quarterly review of biology, Vol. 83, No. 1, March 2008. – 29 – 36 pp.

Рецензент** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка **Г. С. Лозко